

УДК 336.64:658.14:351.863

DOI: 10.32342/2074-5354-2024-1-60-9

З.С. ВАРНАЛІЙ,

доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів
Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ (Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-6654-8760>

О.В. ЧЕБЕРЯКО,

доктор історичних наук, кандидат економічних наук, професор,
професорка кафедри фінансів Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ (Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-1563-9611>

О.П. МИКИТЮК,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства
Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ (Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-8657-7278>

С.М. БОНДАРЕНКО,

аспірантка кафедри фінансів Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ (Україна)

АКТУАЛІТЕТИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННИЙ ЧАС

У статті викладено науково-експертну та соціологічну оцінку фінансової безпеки суб'єктів підприємництва України в умовах війни та у повоєнний час. Розглянуто процес управління фінансовою безпекою суб'єктів підприємництва в системі забезпечення їхньої фінансової стабільності та здійснено оцінювання рівня нестабільності зовнішнього середовища суб'єктів підприємництва в умовах війни. Економічна нестабільність, поширення кризових явищ і геополітичні конфлікти становлять реальну загрозу фінансовій безпеці всіх суб'єктів підприємництва. Сьогодні від українських підприємств та їхньої стабільної роботи залежить державний суверенітет та фінансова безпека держави в цілому, наповненість державного бюджету, створення надійної матеріально-технічної бази та робочих місць. Убезпечення підприємства, вироблення так званого «імунітету» до загроз як зовнішнього, так і внутрішнього характеру є одним із основних завдань системи управління фінансовою безпекою суб'єктів підприємництва.

Оцінювати або прогнозувати фінансову безпеку суб'єктів підприємництва в умовах воєнного стану представляє значну складність, оскільки воєнна ситуація створює форс-мажорні обставини, які можуть призвести не тільки до скорочення обсягів активної діяльності підприємства, але й до можливої повної його зупинки або навіть до безповоротної втрати майна чи ресурсів.

Дійшли висновку, що військовий стан, як один із основних чинників нестабільності підприємств, є найбільшою небезпекою для підприємства і може призвести до руйнування

його потенціалу (виробничого, технологічного, науково-технічного і кадрового) як головного чинника життєдіяльності підприємств. Нові виклики вимагають грамотного фінансового управління та швидких реакцій – коригування бізнес-моделей, зміцнення фінансової безпеки, щоб продовжити функціонування на ринку тощо.

Ключові слова: *фінансова безпека суб'єктів підприємництва, фінансові ресурси, загрози, фінансова стабільність, фінансова стійкість, війна, повоєнний час*

JEL classification: *G30, H56, P43*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Події, що відбуваються в Україні, в умовах повномасштабної війни росії проти України, потребують надання гідних відповідей на виклики національній безпеці. Виникнення небезпек та загроз національній безпеці простежується в усіх її сферах (економічній, соціальній, фінансовій, політичній, науково-технологічній, екологічній, інформаційній та інших) та на всіх рівнях (мега-, макро-, мезо-, мікро- та нано рівнях). У цьому контексті особливого значення набуває фінансова безпека суб'єктів підприємництва.

Для виявлення найбільш актуальних проблем фінансової безпеки підприємств України в умовах війни та процесу відновлення після війни, а також для визначення шляхів її підсилення, у грудні 2022 - січні 2023 р. було проведено соціологічне дослідження «Фінансова безпека суб'єктів підприємництва в умовах війни та повоєнного відновлення». Це дослідження організували та провели науковці кафедри фінансів економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, зокрема, автори цієї статті, спільно з фахівцями Всеукраїнської громадської організації «Асоціація платників податків України».

Для визначення основних характеристик та особливостей фінансової безпеки суб'єктів підприємництва доцільним є використання методів експертної оцінки, здійснення соціологічного дослідження, що являє собою систему теоретичних та емпіричних процедур. Саме з цією метою й було проведено експертне опитування серед

працівників підприємств, а також науковців і освітян, в якому взяли участь 225 респондентів практично з усіх регіонів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Значний внесок у розвиток теорії і практики забезпечення фінансової безпеки держави зробили такі науковці як О. Барановський, В. Геєць, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, С. Онищенко, О. Підхонний та ін. Питанням стану фінансової безпеки суб'єктів підприємництва присвячені дослідження зарубіжних науковців, таких як П. Абрансон, Р. Акофф, С. Кім, С. Шін та інших. Проблеми забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва досліджували такі вітчизняні вчені як Ю. Берлач, М. Білик, Т. Васильців, З. Живко, М. Крупка, М. Кужелєв, С. Мельник, Д. Нікитенко, А. Поддєрьогін, Л. Яструбецька та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на широке висвітлення у науковій літературі проблем, пов'язаних із забезпеченням фінансової безпеки як на рівні держави, так і на рівні підприємства, не всі аспекти з'ясовані, а окремі з них залишаються недостатньо розробленими й потребують подальших наукових досліджень - пошук шляхів протидії зовнішнім загрозам фінансової безпеки суб'єктів підприємництва в умовах широкомасштабної війни. Дослідження вчених містять міжнародний досвід, що ґрунтується на екзогенних та ендогенних факторах, але не на широкомасштабній війні. Це пояснюється тим, що у ХХІ столітті складно знайти державу, яка зіштовхнулося з тим, що зараз переживає Україна. Тому акцент у статті зроблено на

актуалітетах фінансової безпеки суб'єктів підприємництва України в умовах війни та повоєнний час, де пріоритетним є розробка заходів, спрямованих на забезпечення збалансованості та стійкості їх фінансової діяльності з метою ефективної реалізації валютної, інвестиційної, фондової, грошово-кредитної політики як передумови результативності ведення їх господарської діяльності в умовах як війни, так і повоєнного відновлення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у визначенні найбільш гострих проблем стану та шляхів зміцнення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва в умовах війни та повоєнного відновлення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В світі перші наукові публікації щодо економічної безпеки суб'єктів підприємництва з'явилися в середині 70-х років ХХ століття, а наприкінці 80 -90 років виник найбільший інтерес до цієї проблематики. В Україні перші публікації почали з'являтися лише на початок 2000-х рр. Вивчення і висвітлення у вітчизняній науковій літературі проблем формування фінансової безпеки суб'єктів підприємництва набуло нині значного поширення, особливо в умовах затяжної фінансової кризи, глобальної пандемії та широкомасштабної війни росії проти України. Термін «фінансова безпека суб'єктів підприємництва» вченими почав використовуватися відносно недавно і розглядатися на макро- та на мікро- рівнях, проте комплексного дослідження він не отримав. Отже, стає очевидною необхідність застосування комплексного підходу при визначенні поняття фінансової безпеки суб'єктів господарювання.

Категорія фінансова безпека суб'єктів підприємництва є частиною поняття економічної безпеки і відображає рівень захищеності і безпечності ведення підприємством господарської діяльності на відповідному ринку, пов'язаної із

залученням ресурсів, ризиком з метою систематичного отримання прибутку.

Фінансова безпека підприємства є динамічною ознакою його фінансового стану, відображає його стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність до сталого й збалансованого розвитку та захисту своїх інтересів.

Українська економіка за роки незалежності переживає не найкращі часи і потребує суттєвих змін, які дали б змогу покращити умови функціонування підприємств, незалежно від сфери їх господарської діяльності. Кожного дня вітчизняні підприємства зіштовхуються зі значною кількістю різноманітних дестабілізуючих факторів як зовнішнього, так і внутрішнього середовища, які негативно впливають на рівень їх фінансової безпеки, а питання забезпечення безпеки полягає не лише у фізичному захисті майна, а, насамперед, у формуванні безпечних умов стабільного функціонування та досягнення економічних інтересів.

На сьогодні багато питань залишаються невирішеними і продовжують викликати суперечки з погляду як методології, так і категоріальних визначень [1-5]. Особливу увагу слід приділити саме фінансовій безпеці на мікрорівні - на рівні суб'єктів підприємництва.

1. Управління фінансовою безпекою суб'єктів підприємництва в системі забезпечення їхньої фінансової стабільності.

Забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, на нашу думку, це дуже складний і багаторівневий процес, де мають бути своєчасно виявлені кожний виклик, ризик або загроза та вжиті своєчасні заходи для запобігання підвищенню рівня небезпеки, виникненню або посиленню фінансової кризи. Для цього недостатньо застосовувати традиційні методи управління, а необхідно розробити механізми забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, які включатимуть спеціалізовані засоби та ґрунтуватимуться на відповідних принципах.

В умовах нових викликів, негативних наслідків війни та суперечностей процесу реформ, держава має спрямувати свої зусилля на забезпечення безпеки суб'єктів підприємництва. Створення унікальної системи фінансової безпеки є ключовою умовою для ефективного функціонування та подальшого розвитку підприємства. Основними структурними елементами системи забезпечення безпеки мають бути: фінансова діагностика, інформаційне забезпечення, управління фінансовими ризиками, підсистема фінансових методів і важелів забезпечення фінансової безпеки, контроль та оцінка результатів. Вказані заходи щодо забезпечення фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності мають бути регулярними та призводити до підвищення ефективності та результативності діяльності підприємства як в цілому, так і окремих його складових, підвищенню продуктивності, скороченню витрат, реструктуризації активів та пасивів суб'єкта підприємництва, удосконалення маркетингової політики. Кризовий стан вимагає від керівників підприємства прийняття відповідних рішень, які залежать від конкретних причин розвитку кризових явищ на підприємстві [16]. Основним напрямом державної політики має стати низка організаційних, правових, соціально-економічних та управлінських рішень щодо ефективного захисту суб'єктів підприємництва від зовнішніх і внутрішніх загроз [1].

Система управління безпекою суб'єкта підприємництва – це єдність взаємозалежних складових, кожна з яких привносить у систему безпеки дещо специфічне і тим самим дає змогу їй мати власні характеристики як єдиному цілому. Усі елементи системи безпеки пов'язані та з'єднані один з одним, утворюючи нову, якіснішу інтегровану систему безпеки з новою, вищою якістю.

У діяльності корпоративних служб фінансової безпеки сукупність об'єктів і суб'єктів управління утворює систему управління, яка включає:

- механізми управління (цілі, функції, завдання, принципи, методи);

- організаційні структури управління (типи суб'єктів безпеки, типи організаційних структур управління, рівні управління, персонал тощо);

- процес забезпечення фінансової безпеки як дія і взаємодія елементів механізму і структури управління (наприклад, за допомогою планів підтримки фінансової безпеки, спеціальних рішень ситуаційних і нестандартних проблем тощо).

Пропонуємо таку схему управління системою фінансової безпеки суб'єкта підприємництва (рис. 1).

Таким чином, функція управління системою фінансової безпеки суб'єкта підприємництва передбачає постійну взаємодію функцій планування, аналізу, регулювання та мотиваційного контролю в процесі ухвалення оптимальних управлінських рішень керівництвом і структурними підрозділами [2].

Не відновившись повністю від шоку, спричиненого гібридною війною, яку розв'язала росія у 2014 р., будучи додатково ослабленою пандемією COVID-19, держава в результаті повномасштабного вторгнення росії в Україну зазнала нових викликів щодо фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. Через широкомасштабну війну росії проти України українська економіка зазнала найбільших втрат за часів своєї незалежності. За універсальним показником - ВВП - найгіршим в економічній історії України був 1994 р., коли ВВП скоротився на 22,9%, а інфляція складала 401%. За даними Міністерства економіки, у 2022 р. ВВП України зменшився на 32% при відносно помірному індексі інфляції, який становив 30%. Навіть з точки зору статистики, це гарний результат, адже масштаби війни, руйнувань і шкоди, завданих росією, давали підстави для найпесимістичніших прогнозів скорочення ВВП на 50% і більше [17].

Повномасштабне військове вторгнення призвело до значних збитків для економічних, фінансових, соціальних та політичних систем. Спостерігається

Рис. 1. Схема управління системою фінансової безпеки суб'єкта підприємництва
Джерело: розроблено авторами.

зниження обсягів виробництва товарів, в тому числі призначених для експорту, збільшення кількості безробітних і відтік персоналу за кордон. Руїнація транспортно-логістичної інфраструктури, пошкодження об'єктів енергетичної інфраструктури, блокування морських торговельних портів, які забезпечували близько 65% зовнішньої торгівлі. Зростання витрат на фінансування сектора безпеки та оборони, а також компенсації громадянам, постраждалим від воєнних дій, веде до значних фінансових збитків.

У даний час, забезпечення фінансової стабільності є важливою передумовою для досягнення сталого економічного розвитку України. Стабілізація ключових параметрів фінансової системи дає можливість здійснити перехід до реалізації стратегічних цілей вітчизняних підприємств, що безпосередньо впливає на фінансову стабільність країни в цілому [6].

У економічній літературі стабільність вважається здатністю зберігати певні характеристики та властивості в цілому

або майже без змін. Відносно активів (пасивів) суб'єктів підприємства стабільність визначає такий їх стан, що забезпечує постійну платоспроможність [7]. Науковці вказують на зв'язок стабільності з поняттями сталості, стійкості та постійності. Це проявляється у частоті певного явища, рівновазі, безпомилковості, що в цілому забезпечує ефективність функціонування суб'єкта підприємства.

В період кризових явищ суб'єкти підприємства можуть досягати фінансової стабільності, дотримуючись такої послідовності дій:

- 1) ліквідація поточної неплатоспроможності суб'єкта господарювання;
- 2) відновлення фінансової стійкості (фінансової рівноваги у короткостроковому періоді);
- 3) забезпечення фінансової рівноваги у довгостроковому періоді.

Варто відмітити, що загрози та ризики фінансової стабільності на рівні макроекономіки також мають відбиття на мікроекономічному рівні. В даний час

існує ряд ризиків, які можуть призвести до дестабілізації. Зокрема, суттєвими загрозами є інфляційні процеси, знецінення національної валюти, нарощування зовнішньої заборгованості країни; ресурсні обмеження, стрибки цін, подорожчання паливно-енергетичних ресурсів, зростання тарифів, незахищеність прав власності, повномасштабна російсько-українська війна. Забезпечення фінансової стабільності у кризовий період потребує принципово нового підходу до управління фінансовою системою з метою підтримки її збалансованості (збільшення спроможності до акумуляції та ефективного розміщення фінансових ресурсів), підвищення стійкості (зменшення залежності від зовнішніх впливів) [6].

Збалансованість фінансової системи передбачає погодження потреб суб'єктів підприємництва у фінансових ресурсах з можливостями їх забезпечення. За таких умов фінансова стійкість має забезпечуватися зменшенням зовнішньої залежності суб'єктів підприємництва в результаті скорочення фінансування за рахунок запозичень; використання раніше створених резервних фондів, вдосконалення системи управління ризиками тощо. Фінансове планування відіграє важливу роль у цих процесах як засіб досягнення фінансової стабільності.

Оцінювати чи прогнозувати фінансову стабільність суб'єктів підприємництва в умовах воєнного стану досить складно, оскільки фактично війна створює форс-мажорні обставини, які передбачають не тільки скорочення обсягів активної діяльності підприємства, а й можливу повну його зупинку і навіть безповоротну втрату майна чи ресурсів. Форс-мажорні обставини характеризуються непередбачуваністю та неможливістю прогнозування, що ускладнює процес аналітики. В таких умовах експертам, аналітикам та управлінцям доцільніше говорити про виживання, а не про забезпечення фінансової стабільності бізнесу [6].

2. Оцінювання рівня нестабільності зовнішнього середовища суб'єктів підприємництва.

Враховуючи досвід зарубіжних і вітчизняних науковців у методиці кількісного оцінювання нестабільності середовища та враховуючи якісні характеристики нестабільності зовнішнього середовища, пропонуємо оцінювати рівень нестабільності зовнішнього середовища за наступними основними критеріями:

- складність (характеризує середовище відповідно до принципу «просто-складне»: просте середовище характеризується невеликою кількістю факторів, що впливають на нього, тоді як складне середовище має значну кількість факторів);
- взаємозалежність факторів (визначає тип, направленість та силу взаємозв'язку між факторами середовища);
- мінливість (використовується для визначення характеру тенденцій факторів та їх спонтанності);
- невизначеність (дозволяє відобразити рівень невизначеності інформації щодо поведінки факторів середовища).

Ці основні критерії допомагають зрозуміти, наскільки складне, взаємозалежне, змінюване та невизначене є зовнішнє середовище, що допомагає прийняти належні рішення для забезпечення стійкості та безпеки працівників і діяльності підприємства.

Оцінювання рівня нестабільності зовнішнього середовища суб'єктів підприємництва базується на комплексному підході, який передбачає використання трирівневої системи. Ця система побудована згідно з принципом «від часткового до загального». На першому етапі проводиться оцінка показників нестабільності окремих факторів кожної компоненти зовнішнього середовища за запропонованими чотирма критеріями. На другому етапі здійснюється оцінка загального рівня нестабільності кожної компоненти. На третьому етапі

проводиться оцінка інтегрального рівня нестабільності зовнішнього середовища.

Підхід дозволяє більш детально дослідити та оцінити нестабільність окремих факторів зовнішнього середовища, їх взаємозв'язки та вплив на загальну нестабільність кожної компоненти. Завершальний етап, оцінка інтегрального рівня нестабільності зовнішнього середовища, дозволяє отримати загальну картину та зрозуміти, наскільки вразливою є ситуація в цілому. Це допомагає підприємствам більш ефективно враховувати ризики та забезпечувати стабільність своєї діяльності в змінних умовах зовнішнього середовища [8]. (Рис. 2).

Зазначимо, що причин нестабільності середовища буває багато, тому в нашому випадку спробуємо виміряти нестабільність зовнішнього середовища як наслідок низки незалежних змін, які можна проаналізувати сукупно. З огляду на запропоновані критерії, можна виокремити такі показники оцінки, що дають змогу ідентифікувати рівень нестабільності факторів кожної компоненти зовнішнього середовища суб'єкта підприємництва [8]:

1. Складність факторів кожної окремої компоненти зовнішнього середовища суб'єктів підприємництва можна оцінити за допомогою частки факторів кожної окремої компоненти зовнішнього середовища у загальній кількості факторів, відібраних експертами для аналізу, формула (1):

$$K_{ски} = \frac{n_{фки}}{n}, \quad (1)$$

де $K_{ски}$ – коефіцієнт складності факторів у межах окремої компоненти зовнішнього середовища;

$n_{фки}$ – кількість факторів i -ї компоненти, відібраних експертами як найважливіших із точки зору аналізу даної компоненти;

n – кількість факторів загалом, відібраних для аналізу зовнішнього середовища підприємництва.

Вважаємо, що чим більше значення $K_{ски}$, тим вищий рівень складності окремої компоненти. Коефіцієнт складності перебуває в межах від 0 до 1.

2. Взаємозалежність факторів i -ї компоненти зовнішнього середовища $K_{взі}$ визначимо на основі застосування коефіцієнта кореляційного коефіцієнта Пірсона, який є одним з найпоширеніших і використовується для визначення ступеня

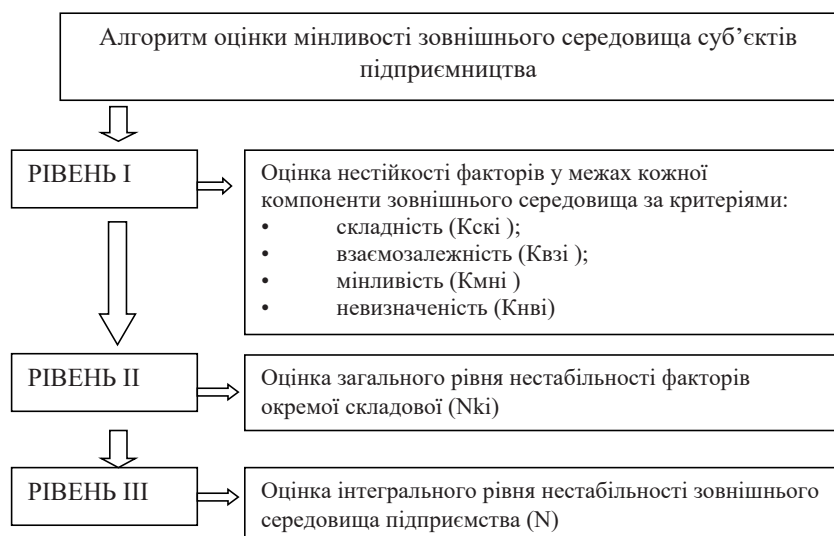

Рис. 2. Система оцінки нестабільності зовнішнього середовища суб'єктів підприємництва

Джерело: розроблено авторами.

лінійної залежності між двома змінними. Зазвичай значення кореляційного коефіцієнта лежить в межах від -1 до +1:

Кореляція близька до +1 вказує на сильну позитивну лінійну залежність між факторами, тобто коли значення одного фактора збільшується, значення іншого також збільшується. Кореляція близька до -1 вказує на сильну негативну лінійну залежність між факторами, тобто коли значення одного фактора збільшується, значення іншого зменшується. Кореляція близька до 0 вказує на відсутність лінійної залежності між факторами.

Для визначення коефіцієнта взаємозалежності потрібно мати дані про значення факторів зовнішнього середовища та провести їх аналіз з використанням відповідного математичного алгоритму.

3. Для визначення мінливості факторів зовнішнього середовища, які впливають на підприємство, можуть використовуватися різні методи та підходи. В дослідженні було використано аналіз статистичних даних. Для вивчення мінливості певних факторів проаналізовано історичні статистичні дані і визначено зміну значень факторів у часі. Такий аналіз дозволив з'ясувати, наскільки часто і наскільки значно фактори змінюються.

Також було проведено анкетування експертів по вивченню зовнішнього середовища підприємства, в результаті чого, на основі їх досвіду та знань, отримано оцінки мінливості факторів

Експертні думки та прогнози стали корисним джерелом інформації про майбутні зміни факторів зовнішнього середовища.

Важливо зазначити, що мінливість зовнішнього середовища може бути динамічною, тому регулярний моніторинг та аналіз є важливими для визначення тенденцій і прогнозування майбутніх змін.

Визначення індексу мінливості зовнішнього середовища може допомогти оцінити ступінь коливань і змін факторів,

що впливають на підприємство. Цей індекс дозволяє кількісно виміряти рівень мінливості та нестабільності зовнішнього середовища.

Для розрахунку коефіцієнту мінливості ($K_{ми}$) можна використовувати наступний алгоритм:

а) визначити список ключових факторів, які впливають на підприємство і є важливими для аналізу;

б) зібрати статистичні дані або експертні думки щодо змін цих факторів протягом певного періоду;

в) привести всі дані до спільної шкали, наприклад, за допомогою масштабування даних від 0 до 1;

г) для кожного фактора визначити зміну значень за період, наприклад, різницю між максимальним і мінімальним значеннями.

За таким алгоритмом розрахувати коефіцієнт мінливості шляхом знаходження середнього значення змін кожного фактора і обчислення загального індексу мінливості зовнішнього середовища на підприємстві. Коефіцієнт мінливості може мати значення від 0 до 1, де 0 вказує на стабільне зовнішнє середовище, а 1 - на дуже мінливе і нестабільне середовище.

Додатково, для більш точної оцінки, можна використовувати вагові коефіцієнти для факторів, які мають різний вплив на діяльність підприємства. Вагові коефіцієнти допоможуть врахувати важливість кожного фактора в загальному контексті.

4. Невизначеність факторів i -ї компоненти розраховуємо за формулою (5).

Для визначення ступеня узгодженості думок експертів щодо невизначеності зовнішнього середовища підприємства можна використати коефіцієнт конкордації (Cohen's Kappa). Цей коефіцієнт можна застосовувати для вимірювання рівня невизначеності або рівня неузгодженості в оцінках експертів. В процесі аналізу експерти оцінюють один і той же фактор зовнішнього середовища за певний

період. За результатами оцінок формується таблиця збігів і таблиця випадкових збігів. В обох таблицях порівнюються пари оцінок експертів для кожного фактору.

$$K_{pp} = (P_o - P_e) / (1 - P_e) \quad (4)$$

де: P_o - спостережуваний збіг (співпадіння оцінок експертів);

P_e - очікуваний збіг (співпадіння оцінок випадково).

Значення коефіцієнта конкордації може мати діапазон від -1 до 1:

«-1» - повна протилежність у оцінках експертів.

«0» - випадковий збіг оцінок, узгодженості немає.

«1» - повна узгодженість оцінок.

Велике значення коефіцієнта конкордації вказує на високу узгодженість, а низьке - на невизначеність та розбіжності в оцінках експертів.

Різні рівні невизначеності можуть виникати через недостатню або недостовірну інформацію про даний фактор, що призводить до розбіжності думок серед експертів стосовно змін цього фактору та його впливу на підприємство. Використовуючи коефіцієнт конкордації для аналізу узгодженості думок експертів, можемо оцінити рівень неузгодженості думок $K_{нві}$:

$$K_{нві} = 1 - K_{кони} \quad (5)$$

де $K_{кони}$ - коефіцієнт (конкордації) узгодженості думок експертів з приводу характеристики факторів i -ї компоненти.

Отримавши значення показників нестабільності факторів кожної компоненти зовнішнього середовища за чотири критеріями, визначимо загальний рівень нестабільності факторів кожної компоненти зовнішнього середовища функціонування суб'єктів підприємництва. За основу візьмемо запропонований Р. Дунканом вимірник нестабільності, який передбачає врахування невизначеності, динаміки та

складності зовнішнього середовища та визначається за формулою (6):

$$N = \frac{n_1 + n_2 + n_3}{3}, \quad (6)$$

де N - загальний рівень нестабільності зовнішнього середовища;

n_1, n_2, n_3 - відповідні рівні невизначеності, динаміки та складності зовнішнього середовища [10].

Тоді у нашому випадку загальний рівень нестабільності факторів кожної компоненти зовнішнього середовища N_{ki} оцінимо за формулою (7):

$$N_{ki} = \frac{K_{cki} + K_{vzi} + K_{mni} + K_{нві}}{4}, \quad (7)$$

Для виокремлення рівнів нестабільності факторів зовнішнього середовища скористаємось шкалою, запропонованою С. Комаринцем [11]:

- 0,00–0,24 – стабільне середовище з однорідними передбачуваними факторами;
- 0,25–0,49 – відносно стабільне середовище, деякі непередбачувані фактори;
- 0,50–0,69 – відносно нестабільне середовище – середовище середнього рівня невизначеності, взаємозалежності, складності та мінливості;
- 0,70–0,87 – нестабільне середовище – невизначене, динамічне і складне середовище;
- 0,88–1,00 – високо нестабільне середовище – абсолютно невизначене високомінливе і надскладне середовище.

Інтегральний рівень нестабільності зовнішнього середовища визначаємо за формулою (8):

$$N = \sum_{i=1}^n K_{ki} \cdot N_{ki}, \quad (8)$$

де K_{ki} - коефіцієнт вагомості i -ї компоненти зовнішнього середовища;

n - кількість компонент зовнішнього середовища.

Коефіцієнт вагомості кожної з компонент зовнішнього середовища визначимо, використовуючи метод парних порівнянь.

Представимо матрицю оцінювання нестабільності факторів зовнішнього середовища в розрізі окремих компонент (табл. 1), побудовану на основі використання комплексного підходу, що дало змогу виявити нестабільність факторів за чотирма критеріями нестабільності (складністю, взаємозалежністю, мінливістю, невизначеністю) [8-11].

3. Науково-експертна та соціологічна оцінка фінансової безпеки суб'єктів підприємництва України в умовах війни та повосенного відновлення

Фінансова безпека суб'єктів підприємництва – це багатогранна і складна категорія з багатьма визначальними чинниками. З одного боку, це значно підвищує складність процесу управління, а з іншого – реалізує необхідність створення системи

комплексного моніторингу поточного стану та динаміки змін у цій сфері.

Тому доцільним вбачається використання експертної оцінки для визначення основних характеристик і особливостей фінансової безпеки суб'єктів підприємництва [18].

Велике значення при анкетуванні мало визначення ступеня обізнаності експертів (респондентів) об'єкта дослідження, а саме: сутності фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. За результатами опитування виявлено, що понад три чверті респондентів (77%) повною мірою розуміють сутність фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, в той час як 16% не зовсім розуміють і потребують уточнення. Серед опитуваних є ті, які зовсім не розуміють чи вперше чують це поняття, або яким важко відповісти – вони становлять маленьку частку в 2–3% (рис. 3).

Таблиця 1

Матриця оцінки нестабільності факторів середовища в розрізі компонентів

	Критерії нестабільності факторів компонент зовнішнього середовища				Інтерпретація конфігурацій коефіцієнтів нестабільності факторів зовнішнього середовища в розрізі окремих компонент	Характеристика рівня нестабільності
	Складність	Взаємозалежність	Мінливість	Невизначеність		
Конфігурації значень критеріальних коефіцієнтів нестабільності	Просте $0 < K_{ск} \leq 0,5$	слабка $-1 < K_{вз} \leq -0,2$	низька $0 < K_{мн} \leq 0,2$	низька $0 < K_{нв} \leq 0,5$	Незначна кількість факторів, які мають слабкий взаємозв'язок між собою, майже не змінюються і мають чітко визначені характеристики.	стабільне
		помірна $-0,2 < K_{вз} \leq 0,2$	відносно низька $0,2 < K_{мн} \leq 0,4$			
	складне $0,5 < K_{ск} \leq 1$	помітна $0,2 < K_{вз} \leq 0,57$	середня $0,4 < K_{мн} \leq 0,8$	середня $0,5 < K_{нв} \leq 0,8$	Значна кількість факторів, які мають помітний взаємозв'язок, достатньо змінюються та, з різних причин, є несуттєво визначеними.	відносно нестабільне
		висока $0,5 < K_{вз} \leq 0,9$	відносно висока $0,8 < K_{мн} \leq 1$	висока $0,8 < K_{мн} \leq 1$	Значна кількість факторів, які мають високий ступінь взаємозалежності, є досить змінюваними та практично потребують передбачення їхніх впливів.	нестабільне
		дуже висока $0,9 < K_{вз} \leq 1$	висока $1 < K_{мн}$		Значна кількість факторів, які мають сильний взаємозв'язок між собою, демонструють високу динаміку змін та майже непередбачувані	

Джерело: розроблено авторами на основі [8-11]

Цілком зрозумілою та передбачуваною в умовах війни є відповідь більшості респондентів щодо сфер національної безпеки, які чинять найбільший вплив на стан фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. Так, за даними опитування, найбільше впливає військова сфера (30%). Економічна (23%), внутрішньополітична (18%) та зовнішньополітична (15%) сфери також несуть чималі загрози. Менший вплив чинять соціальна та інформаційна сфери (по 5% кожна). Інші сфери – науково-технологічна, корупційна та екологічна також мають незначний вплив (до 2%) на стан фінансової безпеки суб'єктів підприємництва (рис. 4).

Більшість респондентів (42%) оцінюють стан фінансової безпеки

суб'єктів підприємництва в Україні як «небезпечний», а 15% – «дуже небезпечний». Для третини респондентів стан фінансової безпеки виявився «помірно небезпечним». Водночас 5% опитуваних позитивно налаштовані та оцінюють стан фінансової безпеки як «безпечний», а 1% – навіть «цілком безпечним» (рис. 5).

Аналіз цієї частини анкетування засвідчив цікаву загальну характеристику респондентів як в регіональному, так і в освітньому (фаховому) рівнях, галузеву відмінність їх економічної діяльності, їх вік, стать тощо. Не менш цікавим став соціологічний зріз обізнаності респондентів щодо сутності фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, внутрішніх та зовнішніх загроз, які

Рис. 3. Ступінь розуміння респондентами поняття «фінансова безпека суб'єктів підприємництва»

Джерело: сформовано на основі проведеного соціологічного дослідження.

Рис. 4. Аналіз сфер національної безпеки, які на сьогодні найбільш негативно впливає на стан фінансової безпеки суб'єктів підприємництва

Джерело: сформовано на основі проведеного соціологічного дослідження.

Рис. 5. Оцінка стану фінансової безпеки суб'єктів підприємництва в Україні.

Джерело: сформовано на основі проведеного соціологічного дослідження.

сьогодні впливають на стан фінансової безпеки суб'єктів підприємництва в Україні.

Як з'ясувалося, основна внутрішня загроза фінансовій безпеці суб'єктів підприємництва – це ризик втрати ними фінансової стійкості, а серед зовнішніх – несприятлива політична ситуація в країні та кризові явища в економіці. Більше ніж половина респондентів оцінюють стан фінансової безпеки суб'єктів підприємництва в Україні як «небезпечний» і «дуже небезпечний». Тому важливим вбачається фокусування на пріоритетних напрямках забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, якими, серед іншого, є захист фінансових інтересів особи, суб'єкта підприємства, суспільства, держави від загроз, а також здатність держави і суспільства своєчасно й ефективно реагувати на соціальні виклики та небезпеки.

Незважаючи на вкрай складні умови ведення бізнесу в умовах воєнного стану, український бізнес продовжує працювати та розвиватися. Так, з моменту повномасштабного вторгнення в Україну було зареєстровано майже 7800 нових підприємств, з яких 1 020 – фізичні особи-підприємці, понад 6776 – юридичні особи.

На ведення бізнесу сьогодні впливають такі негативні реалії:

- посилення економічної незахищеності через воєнні дії;
- погіршення умов праці через закриття та фізичну руйнацію підприємств;

- руйнування інфраструктури;
- зниження чисельності економічно активного населення, що бере участь у створенні доданої вартості;

- зниження попиту в зоні бойових дій і прилеглих районах через відтік населення;

- фізична неможливість ведення бізнесу в зоні бойових дій;

- порушення логістичних ланцюжків;
- прискорення інфляції та підвищення цін виробників;

- дисбаланс у фінансовій системі;

- збільшення фінансових загроз для економіки;

- пошкодження обладнання, псування запасів, що зберігаються безпосередньо на території компанії;

- скорочення кількості операцій через постійні повітряні нальоти;

- руйнування нафтопереробних заводів в Україні призвело до значного зростання вартості паливно-мастильних матеріалів, а атаки на енергетичну інфраструктуру спричинили перебої в постачанні електроенергії, збільшивши вартість електроенергії для підприємства відтак підняли собівартість продукції та відпускні ціни.

У зв'язку з цим необхідно вживати заходів для зміцнення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, а саме:

- тимчасовий перехід до майже ручного управління економікою, за якого держава вирішує, що має бути пріоритетним, а що – підтримуватися державою;

– створення державного банку, який має стати основою для фінансування воєнних дій;

– зміцнення економічних процесів у районах, де не ведуться бойові дії. Особливу увагу слід приділити підтримці виробництва та переміщенню його у відносно безпечні райони;

– стимулювання максимальної переорієнтації економіки на підтримку армії, оборони, відновлення та підтримання інфраструктури та продовольчої безпеки;

– розробка мобілізаційних і партнерських завдань для стимулювання суб'єктів підприємництва, причому вони в свою чергу мають стати партнерами держави;

– приділення особливої уваги експортно-орієнтованим суб'єктам господарювання. Водночас необхідно уникати монополій приватного сектору, оснований на угодах про співпрацю між державним і приватним секторами, адже це тільки посилить олігархічні сили і створить нові з числа бізнесменів, близьких до уряду, як це частково сталося в Сирії. Ми вважаємо, що цього слід уникати під час воєнного стану;

– проведення радикальної податкової реформи (наприклад, запровадження податку на капітал, що виїжджає) і ліберальної реформи трудового законодавства. Це пов'язано з тим, що в умовах воєнного стану просто немає часу

і людських ресурсів, які можна було б спрямувати на навчання та адаптацію до нових умов.

У ринкових умовах господарювання підприємництво забезпечує соціально-економічний розвиток країни. Суб'єкти підприємництва створюють найбільшу частку доданої вартості, формують пропозицію всіх груп товарів (робіт, послуг) відповідно до споживчого попиту [12]. Окрім того, переважна більшість робочих місць створюється підприємницькими структурами. Державний бюджет значною мірою наповнюється за рахунок податків і зборів, пов'язаних із підприємницькою діяльністю. Таким чином, підприємництво – це основа розвитку сучасного суспільства та ринкової економіки.

Проведене анкетування свідчить, що переважна частина (66,8%) респондентів вказує, що рідко проводяться консультації з підприємцями при прийнятті нових або зміні чинних регуляторних актів, які впливають або можуть впливати на бізнес. 8,9% опитаних респондентів відповіли, що такі консультації на їхньому підприємстві ніколи не проводилися, і тільки 7% підтвердили, що вони проводяться завжди (рис. 6).

Дуже важливо, щоб регуляція була ефективною і не створювала жодних перешкод для бізнесу.

Окреме важливе значення потрібно надавати публікації текстів проектів регуляторних актів. В Україні такі

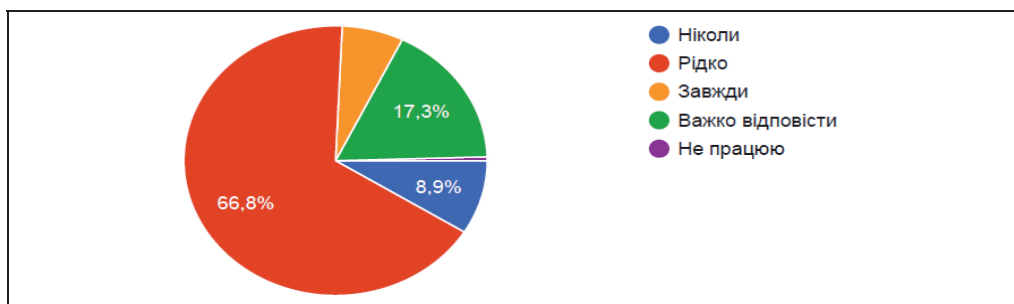

Рис. 6. Статус проведення консультацій з підприємцями при прийнятті нових або зміні чинних регуляторних актів, які впливають чи можуть впливати на ведення бізнесу в Україні.

Джерело: сформовано на основі проведеного соціологічного дослідження.

проекти необхідно оприлюднювати на офіційних сайтах органів державної влади. За дотриманням цього правила стежать, і навіть є судові рішення, коли постанови Кабміну скасовувались через те, що тексти проєктів попередньо не були опубліковані.

Щоправда, така система публікації проєктів на сайтах окремих держорганів містить корупційні ризики. Адже технічно цілком можливо розмістити текст на сайті «заднім числом». Тому, на нашу думку, доцільно, щоб існував незалежний єдиний ресурс для офіційного оприлюднення таких проєктів.

Фінансова безпека суб'єктів підприємництва – це невід'ємна складова всієї системи безпеки суб'єкта господарювання, такий його стан, коли суб'єкт може витратити достатню кількість коштів для забезпечення його захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз, створюючи умови для розвитку суб'єкта підприємництва, гармонізації в часі та просторі його економічних інтересів з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів зовнішнього середовища [13,14].

Війна триває, тому суб'єкти підприємництва й надалі відчуватимуть її негативний вплив. Крім того, існують виклики, успадковані через вади української економіки мирного часу, на які також доведеться давати відповідь, відбудовуючи та розбудовуючи нову вітчизняну економіку, яка буде характеризуватися сталістю, європейською інтегрованістю й економічною незалежністю [15, 19].

При формуванні стратегії розвитку суб'єктів підприємництва необхідно враховувати всі компоненти та критерії, включаючи фактори мінливості та складності оцінки зовнішнього впливу на рівень нестабільності суб'єктів господарювання, їх диференціації для різних галузей економіки. Визначення рівня нестабільності зовнішнього середовища становить аналітичну основу передбачуваності його змін, яке впливає на вибір методів управління суб'єктом підприємництва та напрямів (стратегій) його розвитку.

В цілому, за результатами соціологічного опитування (анкетування), можна означити системні проблеми, які потребують вирішення. Це несистемність заходів протидії загрозам фінансової безпеки, що особливо актуально у воєнний час; часткова відсутність ресурсів, необхідних для побудови механізму забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва (це можна пояснити намаганням суб'єктів господарювання виживати у скрутні часи); недостатня синергія керівників і працівників у побудові системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва.

Як показало дослідження, на різних етапах життєвого циклу перед суб'єктами підприємництва виникають різні загрози. У режимі стійкого функціонування суб'єкти підприємництва акцентують увагу на підтримці нормального ритму виробництва і збуту продукції, запобіганні матеріальному та фінансовому збиткам, на недопущенні несанкціонованого доступу до службової інформації і руйнування комп'ютерних баз даних, протидії несумлінній конкуренції і кримінальним проявам. Водночас, на нашу думку, особливу увагу необхідно звернути на забезпечення достатньої ліквідності суб'єктів підприємництва, недопущення їх банкрутства, підтримку позитивного рівня рентабельності тощо.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На фінансову стабільність суб'єктів підприємництва впливає багато чинників, спричинених військовим станом. Основний із них – нестабільність зовнішнього середовища, що вимагає грамотного фінансового управління та швидких реакцій на різні виклики. Кожний суб'єкт господарювання, який працює в умовах воєнного стану, стикається з ситуацією, коли необхідно коригувати бізнес-моделі, зміцнювати фінансову безпеку, щоб продовжити функціонування на ринку.

У кризові періоди розвитку, пов'язані з російським повномасштабним вторгненням в Україну, найбільшою

небезпекою для підприємства є руйнування його потенціалу (виробничого, технологічного, науково-технічного і кадрового) як головного чинника життєдіяльності підприємств, їхніх можливостей. Результатом впливу внутрішніх і зовнішніх загроз на фінансову безпеку суб'єктів підприємництва може бути припинення їх фінансово-господарської діяльності, визнання їх банкрутами і, ймовірно, їх ліквідація.

Тому для мінімізації загроз фінансовій безпеці суб'єктів підприємництва необхідна ефективна система управління фінансами, здатна забезпечувати компроміс між інтересами розвитку суб'єктів господарювання, наявністю достатнього рівня коштів і забезпеченням платоспроможності. У цьому випадку основними стратегічними цілями діяльності суб'єктів підприємництва є:

- максимізація прибутку;
- оптимізація структури капіталу і забезпечення фінансової стійкості;
- забезпечення інвестиційної привабливості та покращення конкурентних позицій підприємств на ринку.

Внаслідок існування різних загроз, що можуть стосуватися одночасно різних сфер діяльності суб'єктів підприємництва, виникає об'єктивна необхідність розробки та реалізації заходів щодо забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, а саме:

- визначення пріоритетних фінансових інтересів суб'єкта господарювання і забезпечення їх коригування в разі необхідності;
- аналіз негативних внутрішніх і зовнішніх чинників на стан фінансової

безпеки та своєчасне їх виявлення й усунення;

- створення ефективного механізму забезпечення фінансової безпеки суб'єкта підприємництва, умов оперативного реагування на загрози, їх своєчасного виявлення;

- обґрунтування, пошук і раціональне використання фінансових ресурсів, необхідних для нормальної безперебійної діяльності суб'єктів підприємництва;

- прогнозування тенденцій, які ведуть до порушення нормального функціонування фінансової системи суб'єкта господарювання та її розвитку;

- забезпечення зацікавленості керівництва і персоналу в ефективній фінансовій діяльності;

- створення умов для максимально можливого відшкодування або локалізації завданого збитку неправомірними діями юридичних чи фізичних осіб;

- ефективне запобігання несанкціонованому доступу до фінансових ресурсів з боку персоналу та їх ділових партнерів;

- стимулювання інноваційної активності для підвищення конкурентоспроможності їхньої продукції.

Усі перелічені заходи спрямовані на забезпечення збалансованості та стійкості фінансової безпеки суб'єктів підприємництва України з метою ефективної реалізації валютної, інвестиційної, фондової, грошово-кредитної політики як передумови результативності ведення їх господарської діяльності в умовах як війни, так і повоєнного відновлення.

Список використаної літератури

1. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2014. 759 с.
2. Варналій З.С. Економічна та фінансова безпека України в умовах глобалізації: монографія. Київ : Знання України. 2020. 423 с.
3. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія. Львів: Арал. 2008. 386 с.
4. Нікитенко Д.В. Інвестиційна безпека України: сутність та інституціональне забезпечення: монографія. Рівне : НУВГП. 2018. 376 с.

5. Онищенко С.В. Бюджетна безпека України: сутність, загрози та шляхи забезпечення: монографія. К.: Знання України. 2017. 450 с.
6. Варналій З.С., Бондаренко С.М. Фінансова безпека підприємств України в умовах війни та повоєнного відновлення. Економічний вісник університету. 2023. №56. С. 106-113. <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2023-56-106-113>
7. Ткаченко Н.В. Фінансова стійкість страхових компаній: теоретичні підходи. Фінанси України. 2019. № 6. С. 104–122.
8. Zapukhliak I., Shegda A., Mykytiuk O., Onysenko T., Petrenko K. Theory and practice of assessing the level of instability. Of the external environment of the enterprise in a Hybrid War. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice. 2022. 1(42), 271–282. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.42.2022.3687>
9. Дрінь О.Я. Методичний інструментарій та прикладні аспекти оцінювання нестабільності зовнішнього середовища виноробних підприємств України. Економічний вісник НТУУ «КПІ». 2015. № 12. С.6.
10. Мазаракі А.А., Пшеслінський Д.М., Смолін І.В. Торговельне підприємство: стратегія, політика, конкурентоспроможність: монографія. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2010. С. 314.
11. Комаринець С.О. Оцінювання нестабільності зовнішнього економічного середовища підприємства. Науковий вісник НЛТУ України. 2012. № 22 (4). С. 220–226.
12. Краєвська А.С., Пілявоз Т.М., Шварц І.В. Сучасний стан та перспективи стратегічного розвитку підприємництва в Україні. Економіка та управління національним господарством. 2021. №174. С. 28–34.
13. Живко З.Б. Механізм управління системою економічної безпеки підприємства. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. 2014. Випуск 3 (44). С. 37-42.
14. Крупка М. І., Ванькович Д. В., Демчишак Н. Б. Формування фінансового потенціалу інвестиційної діяльності в економіці України: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011.
15. Zakharii Varnalii, Andriy Mekhed. Business Entities` Financial Security under Digital Economy. Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice, Volume 4 (45), 2022, p. 267-275. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.45.2022.3813>. 267.
16. Чеберяко О.В., Кривовяз М.А. Структурні елементи системи забезпечення фінансової безпеки підприємства. Ефективна економіка. 2015. №10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/17.pdf
17. Свириденко Юлія. Українська економіка пережила найважчий рік за часи Незалежності: як ми вистояли та що далі. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/30/695585/>
18. Фінансова безпека суб'єктів підприємництва в умовах війни та повоєнного відновлення (науково-експертна та соціологічна оцінка): монографія. За ред. Варналій З.С та Катамадзе Г.Ш. К.: КМ-Букс, 2023. 240 с.
19. Яструбецька Л. С. Фінансова безпека суб'єктів підприємництва в Україні в умовах гібридних загроз : монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2022. 320 с.

References

1. Baranovskyi, O.I. (2014) *Finansova bezpeka v Ukraini (metodolohiia otsinky ta mekhanizmy zabezpechennia)* [Financial security in Ukraine (assessment methodology and security mechanisms)]. К. : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 759 p.
2. Varnalii, Z.S. (2020) *Ekonomichna ta finansova bezpeka Ukrainy v umovakh hlobalizatsii* [Economic and financial security of Ukraine in the conditions of globalization]. Kyiv : Znannia Ukrainy, 423 p.

3. Vasylytsiv, T.H. (2008) *Ekonomichna bezpeka pidpriemnytstva Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zmitsnennia* [Economic security of Ukrainian entrepreneurship: strategy and strengthening mechanisms]. Lviv: Aral, 386 p.

4. Nikytenko, D.V. (2018) *Investytsiina bezpeka Ukrainy: sutnist ta instytutsionalne zabezpechennia* [Investment security of Ukraine: essence and institutional support]. Rivne : NUVHP, 376 p.

5. Onyshchenko, S.V. (2017) *Biudzhetna bezpeka Ukrainy: sutnist, zahrozy ta shliakhy zabezpechennia* [Budgetary security of Ukraine: essence, threats and ways of ensuring]. K.: Znannia Ukrainy, 450 p.

6. Varnalii, Z.S., Bondarenko, S.M. (2023) *Finansova bezpeka pidpriemstv Ukrainy v umovakh viiny ta povoiennoho vidnovlennia* [Financial security of Ukrainian enterprises in the conditions of war and post-war recovery]. *Ekonomichnyi visnyk universytetu* [Economic Bulletin of the University]. No 56, p. 106-113. <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2023-56-106-113>

7. Tkachenko, N.V. (2019) *Finansova stiikist strakhovykh kompanii: teoretychni pidkhody* [Financial stability of insurance companies: theoretical approaches]. *Finansy Ukrainy* [Finance of Ukraine]. No 6, p. 104–122.

8. Zapukhliak, I., Shegda, A., Mykytiuk, O., Onysenko, T., Petrenko, K. (2022) Theory and Practice of Assessing the Level of Instability. Of the External Environment of the Enterprise in a Hybrid War. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice. 1(42), p. 271–282. <https://doi.org/10.55643/fcaptop.1.42.2022.3687>

9. Drin, O.Ia. (2015) *Metodychni instrumentarii ta prykladni aspekty otsiniuvannia nestabilnosti zovnishnoho seredovyscha vynorobnykh pidpriemstv Ukrainy* [Methodical toolkit and applied aspects of assessing the instability of the external environment of winemaking enterprises of Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk NTUU «KPI»* [Economic Bulletin of NTUU “KPI”]. No 12, p.6.

10. Mazaraki, A.A., Psheslinskyi, D.M., Smolin, I.V. (2010) *Torhovelne pidpriemstvo: stratehiia, polityka, konkurentospromozhnist* [Commercial enterprise: strategy, policy, competitiveness]. K.: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, p. 314.

11. Komarynets, S.O. (2012) *Otsiniuvannia nestabilnosti zovnishnoho ekonomichnoho seredovyscha pidpriemstva* [Assessment of the instability of the external economic environment of the enterprise]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy* [Scientific bulletin of NLTU of Ukraine]. No 22 (4), p. 220–226.

12. Kraievska, A.S., Piliavoz, T.M., Shvarts, I.V. (2021) *Suchasnyi stan ta perspektyvy stratehichnoho rozvytku pidpriemnytstva v Ukraini* [Current state and prospects of strategic development of entrepreneurship in Ukraine]. *Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom* [Economy and management of the national economy]. No 174, p. 28–34.

13. Zhyvko, Z.B. (2014) *Mekhanizm upravlinnia systemoiu ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva* [Management mechanism of the economic security system of the enterprise]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytet. Seriiia Ekonomika* [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Economics series]. Issue 3 (44), p. 37-42.

14. Krupka, M. I., Vankovych, D. V., Demchyshak, N. B. (2011) *Formuvannia finansovoho potentsialu investytsiinoi diialnosti v ekonomitsi Ukrainy* [Formation of the financial potential of investment activity in the economy of Ukraine]. Lviv: LNU imeni Ivana Franka.

15. Zakharii Varnalii, Andriy Mekhed (2022) Business Entities' Financial Security under Digital Economy. Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice, Volume 4 (45), 2022, p. 267-275. <https://doi.org/10.55643/fcaptop.4.45.2022.3813>. 267.

16. Cheberiaiko, O.V., Kryvoviaz, M.A. (2015) *Strukturni elementy systemy zabezpechennia finansovoi bezpeky pidpriemstva* [Structural elements of the system of ensuring financial security of the enterprise]. *Efektivna ekonomika* [Efficient economy]. No10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/17.pdf

17. Svyrydenko, Yuliia (2022) *Ukrainska ekonomika perezhyla naivazhchyi rik za chasy Nezalezhnosti: yak my vystoialy ta shcho dali* [The Ukrainian economy has survived the most difficult year since independence: how we survived and what's next]. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/30/695585/>

18. (2023) *Finansova bezpeka sub'yektiv pidpryyemnytstva v umovakh viyny ta povov'yennoho vidnovlennya (naukovo-ekspertna ta sotsiologichna otsinka)* [Financial security of business entities in the conditions of war and post-war reconstruction (scientific-expert and sociological assessment)]. Under the editorship Varnalii, Z.S. and Katamadze, G.Sh. K.: KM-Books, 240 p.

19. Yastrubetska, L. S. (2022) *Finansova bezpeka sub'yektiv pidpryyemnytstva v Ukraini v umovakh hibrydnykh zahroz* [Financial security of business entities in Ukraine in conditions of hybrid threats]. Lviv: LNU named after Ivan Franko, 320 p.

ACTUALITY OF THE FINANCIAL SECURITY OF BUSINESS ENTITIES OF UKRAINE UNDER IN THE WAR AND POST-WAR PERIOD

Zakharii S. Varnalii, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv (Ukraine).

E-mail: vzs1955@gmail.com

Oksana V. Cheberyako, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv (Ukraine).

E-mail: cheberyako@ukr.net

Oksana P. Mykytiuk, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv (Ukraine).

E-mail: mykytiuk@knu.ua

Snizhana M. Bondarenko, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv (Ukraine).

E-mail: snizhana07mail@gmail.com

DOI: 10.32342/2074-5354-2024-1-60-9

Keywords: *financial security of business entities, financial resources, threats, financial stability, financial sustainability, war, post-war period*

JEL classification: *G30, H56, P43*

The article presents a scientific-expert and sociological assessment of the financial security of business entities of Ukraine in wartime and postwar times. The process of managing the financial security of business entities in the system of ensuring their financial stability was considered and the level of instability of the external environment of business entities in war conditions was assessed. Economic instability, the spread of crisis phenomena, and geopolitical conflicts pose a real threat to the financial security of all business entities. Today, the state sovereignty and financial security of the state as a whole, the fullness of the state budget, the creation of a reliable material and technical base, and jobs depend on Ukrainian enterprises and their stable operation. Security of the enterprise and development of the so-called "immunity" to threats, both external and internal, is one of the main tasks of the financial security management system of business entities. Assessing or predicting the financial security of business entities under martial law is a significant difficulty since the military situation creates force majeure circumstances that can lead not only to a reduction in the volume of the enterprise activities but also to a possible complete stop or even to an irretrievable loss of property or resources. We came to the conclusion that martial law, being one of the main reasons of enterprise instability, is the greatest danger to an enterprise and can lead to the destruction of its potential (industrial, technological, scientific, technical, and personnel) as the main factor in the life of an enterprise. New challenges require sound financial management and quick responses – adjusting business models, strengthening financial security to continue functioning in the market, etc.

Одержано 16.09.2023.